

چالش ها و فرصت های آموزش مجازی از نگاه معلمان شیراز در دوران کرونا

احمد عباسی دره بیدی، علی ابراهیمی^۲

۱- کارشناس ارشد شیعه شناسی با گرایش جامعه شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول)

۲- کارشناس ارشد جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد

چکیده

مسئله اصلی پژوهش حاضر که با روش کیفی و به شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی با استفاده از مصاحبه با معلمان شهر شیراز انجام شده است، بررسی و شناخت چالش‌ها و فرصت‌های آموزش در فضای مجازی فراروی تعلیم و تربیت است. پس از بررسی منابع و داده‌های جمع آوری شده از مصاحبه‌های انجام شده مشخص گردید که مهمترین چالش‌های فضای مجازی را می‌توان در چهار بعد؛ "ابزار و منابع مورد استفاده"، "معلمان"، "دانش آموزان"، "خانواده‌ها" جمع بندی نمود. در بعد ابزار مورد استفاده مهم‌ترین چالش‌ها؛ یادگیری سطحی، نبود برنامه هماهنگ، سرعت پایین نرم افزار شاد، سردرگمی در استفاده از نرم افزارها، عدم توانایی تدریس دروس کارگاهی و آموزشی، شناسایی نشده‌اند. در رابطه با معلمان مهم‌ترین چالش‌ها؛ عدم برگزاری دوره‌های آموزشی، آموزش مجازی و آموزش کار با شاد و سایر پیام-رسان‌ها، نداشتن سواد مجازی و غافلگیر شدن معلمان، به خطر افتادن حریم خصوصی معلمان، تقلب کردن بچه‌ها و عدم ارزشیابی دقیق و ناتوانی در کنترل مدیریت آن، نبود زیرساخت مناسب، عدم تناسب محتوای آموزشی موجود با محتوای آموزش مجازی، محدودیت دروس عملی و کارگاه، بازدهی کمتر، شناسایی نشده‌اند. در رابطه با دانش آموزان نیز مهم‌ترین چالش‌ها؛ عدم ارتباط و تعامل رو در رو، نداشتن سواد رسانه‌ای، نبود محیط مناسب برای ارسال صدا و فیلم، نداشتن سابقه و آموزش در زمینه آموزش مجازی، نداشتن امکانات، گوشی و دسترسی به تکنولوژی، دوری از دوستان و همکلاسی‌ها، آسیب دیدن پایه‌های ابتدایی خصوصا بویژه اول و دوم، دور زدن آموزش‌ها، به خطر افتادن سلامت جسمی و روحی، نابرابری در میان دانش آموزان شناسایی شدند و در رابطه با خانواده‌ها مهم‌ترین چالش‌ها؛ وضعیت نامناسب اقتصادی و نداشتن هزینه تهیه گوشی و اینترنت، درگیر کردن امکانات و تمام افراد در آموزش، افزایش نابرابری آموزشی، پیدایی مشکلات روحی - روانی بخاطر سختی شرایط، ایجاد بی‌میلی و بی‌اهمیت جلوه دادن آموزش‌ها، عدم پذیرش تجربه جدید آموزش مجازی برای خانواده‌ها، سوءاستفاده بچه‌ها از این دوران و سیر در سایر فضاهای مجازی شناسایی شدند که با ذکر فرصت‌های ایجاد شده، در نهایت متناسب با هر یک از چالش‌های شناسایی شده در ابعاد چهارگانه فوق، راهکارهای عملیاتی و اجرایی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: آموزش مجازی، چالش‌ها و فرصت‌ها، کرونا، معلمان، دانش آموزان، خانواده‌ها.

۱- مقدمه و بیان مسئله

پیشرفت های فناوری های نوین در زندگی و جامعه مدرن، فضای مجازی و آثار آن نقش و جایگاه بی بدیلی به خود اختصاص داده اند تا جایی که شاید به جرأت می توان گفت تصور جامعه معاصر بدون آنها، بسیار دشوار به نظر می رسد و باید قبول کرد و اذعان نمود که این واسطه ها تأثیر عظیمی بر حوزه های مختلف زندگی بشر می گذارند (امیدی آوج، ۱۳۹۲: ۴۶۳) و نظام های اجتماعی و نهادهای مختلف را به صورت های گوناگون با خود درگیر نموده است.

محققان و صاحب نظران، همگی بر این نکته اتفاق نظر دارند که مهم ترین سرمایه ی هر کشور، نیروهای متخصص و کاردان آن کشور است (فرخ مهر، ۱۳۸۸: ۴۴)، داشتن و بهره مندی از نیروهای متخصص مرهون تعلیم و تربیت همچنین آموزش و پرورش صحیح است. در نظام اسلامی کوشش در جهت تشخیص و شناسایی نیازهای جامعه در همه زمینه ها و کسب دانش و آگاهی های لازم و انجام دیگر مقدمات به منظور رفع این نیازها، چنان اهمیتی دارد که از آن به صورت تکلیف شرعی نام برده می شود (حسینی، ۱۳۷۳: ۳۳).

وجود بیماری در زندگی انسان ها گریزناپذیر است و به عنوان بخشی از زندگی آنان شناخته می شود. اما پیدایش برخی از بیماری های خاص باعث تغییر کنش و سبک زندگی انسان ها به صورت گسترده می شود. به عنوان مثال شیوع ویروس کرونا در جهان و در ایران، علاوه بر تغییر در رفتارها و مفاهیم سیاسی، اقتصادی، زیست محیطی و ... خسارت بسیاری به آموزش و آموزشگاه های آموزشی وارد کرده است. به نوعی بسیاری از مدارس و دانشگاه ها تعطیل شد و آموزش در نظام آموزشی کشور به صورت مجازی دنبال گردید و به دنبال آن بسیاری از کاربران آموزشی در این دوره بیماری با مشکلاتی از قبیل، سرعت نامطلوب اینترنت، هزینه بالای ترافیک، آشنا نبودن با چگونگی راه اندازی نرم افزارهای آموزشی و دسترسی به مدرس مواجه شدند و همین عوامل ادامه روند آموزش در برخی حوزه ها را با چالش مواجه کرده است. از طرفی نیز بسیاری از هزینه های رفت و آمد، ترافیک، ارتباط اندک و ... در زمان آموزش مرتفع گردید و افراد می توانستند بدون رفت و آمد و مشکلاتی از این سبک و سیاق از آموزش برخوردار شوند. با وجود این باید در نظر داشت که نظام آموزشی یک مجموعه پیچیده، پویا، پیوسته در حال تحول است که که وظیفه ی آن تربیت نیروی ماهر و متخصص است. این نظام به عنوان یک سیستم از اجزایی تشکیل شده است که فراگیران به عنوان درون داد، اصلی ترین عنصر آن به شما می روند، لذا توجه به موفقیت تحصیلی امری ضروری برای توسعه ی آموزش و پرورش هر کشور محسوب می شود (موحد محمدی، ۱۳۸۲، یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۵)، لازم است با توجه به شرایط پیش آمده و فراگیری بیماری کرونا در سراسر جهان، آموزش ها به صورت مجازی و بواسطه رسانه ها و فضای مجازی دنبال گردد. اما به نظر می رسد با توجه به تغییر و تحولات سریع و فناوری های موجود رو به رشد به ویژه در عرصه ی تکنولوژی های ارتباطی و گسترش فضای مجازی، نوع نگاه، نگرش و طرز فکر و تلقیات مردم و خصوصا معلمان و دانش آموزان دچار تغییر شده و به تبع آن اهمیت آموزش و پرورش رسمی و جایگاه آن تا حدی دستخوش تغییر و چالش شده است. اگرچه در دنیای امروز پیشرفت در زمینه تکنولوژی ارتباطات و انتقال اطلاعات باعث بوجود آمدن تعاملات فرا زمانی و فرا مکانی گردیده است و فرصت های زیادی را برای امور مختلف از جمله آموزش در اختیار انسان ها قرار داده است، ولی مشکلات مدیریتی و اخلاقی زیادی را پیش روی برنامه ریزان و مدیران و کاربران قرار داده است (حبی، ۱۳۹۲: ۴۷) و لازم است تا این امر مورد بررسی علمی و دقیق قرار گیرد تا علاوه بر شناخت چالش های آموزش و فضای مجازی، فرصت های آن نیز شناخته گردد. به همین دلیل سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که مهم ترین چالش ها و فرصت های آموزش در فضای مجازی از نگاه معلمان نظام تعلیم و تربیت چیست؟ و به تبع آن مهم ترین راهکارهای کنترل و مدیریت این چالش ها چه می باشد؟

۲- اهمیت و ضرورت پژوهش

دانش آموزان هر جامعه قشر کارآمد و آینده سازان هر کشور هستند. گروهی که بخش عمده ای از برنامه ریزی و بودجه کشور را به خود اختصاص می دهند و پیشرفت تحصیلی آنان در کسب موفقیت شان و توسعه پیشرفت از اهمیت بسزائی برخوردار

است. بنابراین شناخت عوامل مرتبط و مؤثر در پیشرفت تحصیلی آنان و توجه به آن‌ها گامی به سوی توسعه پایدار است. پژوهشگران بیان می‌کنند، مهمترین نشانگر بازده علم و برجسته ترین نشانگر عملی که هر نظام آموزشی باید انجام دهد، پیشرفت تحصیلی یادگیرندگان است. از این رو موفقیت هر نظام آموزشی بستگی به این دارد که نظام تا چه حد و چه میزانی توانسته است به عملکرد مورد انتظار دست یابد (قنبری و سلطان زاده، ۱۳۹۵). با پیدایش و همه گیری ویروس کرونا در سراسر جهان و از جمله ایران و با توجه به رعایت موارد بهداشتی و دوری از اجتماعات و تغییر برنامه‌های زیستی و مخصوصا آموزشی، دقت و توجه به رسانه‌ها و فضای مجازی و قابلیت‌های آنان بسیار افزایش یافته است و از آنجایی که سرعت رشد این فناوری بسیار بالا است، یادگیری نحوه استفاده از آن نیز باید به سرعت رشد و گسترش یافته و معلمان و دانش آموزان این توانمندی را کسب کنند.

بیماری کرونا خیلی سریع رشد پیدا کرد و آموزش و تعلیم و تربیت را نیز مانند سایر جنبه‌های زندگی تحت شعاع قرار داد و معلمان و دانش آموزان خواسته و ناخواسته مجبور به ادامه تعلیم و تربیت از طریق فضای مجازی و رسانه‌ها شدند، این امر فرصت‌ها و چالش‌هایی را برای آموزش و همچنین معلمان و دانش آموزان پدید آورد که آگاهی و شناخت آن‌ها می‌تواند در بهبود شرایط و کسب آمادگی لازم برای موقعیت‌های مشابه مفید باشد. معلمان از جمله گروه‌های اصلی و خط مقدم آموزش به شیوه مجازی بودند و با استفاده از انواع رسانه‌ها و فضاهای مجازی مختلف با چالش‌ها و فرصت‌های این روش آشنا هستند. به همین دلیل اهمیت و ضرورت این پژوهش برای آن است تا به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های آموزش مجازی از نگاه معلمان در دوران کرونا بپردازد.

۳- پیشینه پژوهش

از آنجایی که ویروس کرونا جوانب مختلف زندگی انسان‌ها را در سراسر جهان تحت تأثیر قرار داده است، تا کنون تحقیقات مختلفی از جنبه‌های مختلف در این رابطه انجام شده است. در ادامه به برخی از مهم‌ترین آن‌ها که با موضوع پژوهش ارتباط بیشتر دارند، بیان می‌شود؛

- سلیمی و فردین (۱۳۹۹) در پژوهش خود با عنوان؛ «نقش کرونا ویروس در آموزش مجازی، با تأکیدی بر فرصت‌ها و چالش‌ها»، به بررسی نگرش معلمان مقطع ابتدایی شهر زاهدان درباره فرصت‌ها و چالش‌هایی که ویروس کرونا برای آموزش مجازی در مدارس با بهره‌گیری از روش تحقیق آمیخته متوالی ناهمزمان اکتشافی (کیفی - کمی) پرداختند و به این نتیجه رسیدند که چالش‌ها و فرصت‌ها در سه سطح کلان، میانی و خرد مطرح و طبقه بندی شد. در سطح کلان چالش‌های، عدم داشتن تفکر راهبردی مدیران و برنامه‌ریزان؛ سیاست‌گذاری نامطلوب، ضعف تکنولوژی آموزشی و مدیریت ناکارآمد؛ در سطح میانی چالش ضعف فناوری‌های معرفی شده، نداشتن استقلال و آزادی عمل و برهم خوردن بودجه بندی مطرح شده و در سطح خرد حاصل گردید. همچنین از نظر مشارکت کنندگان، شیوع کرونا فرصت‌هایی را در سطح کلان (فراهم کردن زمینه تغییر، توجه به داشتن برنامه ریزی راهبردی و توجه به آموزش‌های بر خط و مجازی، سطح میانی (خلق فرصت آموزشی برابر و خلق نوآوری آموزشی جدید) و سطح خرد به دنبال داشته است.

- در یک پژوهش دیگر با عنوان؛ «ارزشیابی از آموخته‌های دانشجویان در دوران کرونا: چالش‌ها و راهکارها»، رضایی (۱۳۹۹) به بررسی شیوه‌های ارزشیابی از آموخته‌های دانشجویان در دوران کرونا: چالش‌ها و راهکارها با تأکید بر عدالت ارزشیابی پرداخته است. نتایج نشان داد مهمترین شیوه‌های ارزشیابی از آموخته‌های دانشجویان در دوران شیوع ویروس کرونا (آموزش مجازی) عبارتند از امتحان حضوری (در صورت مجوز مبادی ذیربط)، امتحان کتبی مجازی، امتحان شفاهی مجازی، پرسش و پاسخ شفاهی، ارائه‌های مجازی، کارپوشه الکترونیکی و ارزشیابی چندگانه (تلفیقی). همچنین با توجه به نظرات پاسخگویان، بسنده کردن به یک روش ارزشیابی، اعتبار ارزشیابی را کاهش می‌دهد و لذا لازم است متناسب با محتوا و اهداف از روش‌های چندگانه (تلفیقی) برای ارزشیابی آموخته‌های فراگیران استفاده کرد.

- مولایی قولنجی (۱۳۹۹)، در پژوهشی با عنوان « بررسی چالش ها و مشکلات تدریس فضای مجازی در ایام شیوع ویروس کرونا از دیدگاه معلمان» با روش کتابخانه‌ای به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های تدریس در فضای مجازی در دوران کرونا پرداخته است و ضمن برشمردن فرصت‌ها و چالش‌های فضای مجازی، بر این عقیده است که رسانه‌های مجازی می‌توانند پاسخگوی نیاز معلمان و آموزش در این دوران باشند.

- زندی (۱۳۹۹) در یک گزارش با عنوان؛ «تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای آموزش و پژوهش مجازی در رشته‌های مهندسی در شرایط همه‌گیری ویروس کرونا (کووید ۱۹) در کشور» به بررسی نقاط قوت و ضعف آموزش مجازی، نقاط قوت و ضعف برنامه‌های پژوهشی و ارزشیابی پرداخته است و در نهایت راهکارهایی چون؛ تأمین اعتبار، تجهیز دانشگاه‌ها و تدوین دستورالعمل‌های مناسب و ... ارائه داده است.

- موسوی و جعفری (۱۳۹۹)، در پژوهش خود با عنوان «آموزش مجازی در دوران کرونا، فرصت‌ها و چالش‌ها»، با روش کتابخانه‌ای و بررسی کتاب‌ها، مجلات و مبانی نظری موجود به بررسی اهمیت آموزش مجازی در دوران کرونا فرصت‌ها و چالش‌های آموزش مجازی پرداخته‌اند.

- سمیعانی و حاجی محمدجواد خشکه (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان؛ « تبیین فرصت‌ها، چالش‌ها و کارکردهای فضای مجازی در ساحت تربیت سیاسی و اجتماعی» به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های فضای مجازی و کارکردهای آن پرداخته‌اند. مباحث حوزه چالش‌ها حول دو محور مطرح بوده است: یکی چالش‌های کارکردی فضای مجازی و دیگری، نحوه مدیریت و واپایش فضای مجازی که محور دوم باعث شده تا کفه ترازوی چالش‌های فضای مجازی برای کشورهای در حال توسعه از جمله ایران سنگین‌تر باشد. آن‌ها بر این باورند که در حال حاضر با توجه به نحوه مدیریت آن، چالش‌های فضای مجازی بیش از فرصت‌ها می‌باشد.

۴- روش پژوهش

به منظور رسیدن به اهداف پژوهش از روش تحقیق کیفی و به منظور تحلیل اطلاعات گردآوری شده از روش تحلیل محتوا استفاده شد. شرکت کنندگان پژوهش را تمام معلمان شیراز در همه پایه‌های تحصیلی تشکیل می‌دهند که در ایام کرونا مشغول استفاده و تدریس و آموزش با فضای مجازی بوده‌اند. برای انتخاب شرکت کنندگان از دو روش؛ نمونه گیری هدفمند (انتخاب افرادی که دارای اطلاعات و توانایی لازم و سابقه آموزش و ارزشیابی با فضای مجازی بوده‌اند) و نمونه گیری گلوله برفی که در آن افراد مصاحبه شونده، فرد دیگری را که فکر می‌کنند می‌تواند باریگر محقق باشد، معرفی می‌کنند.

تعداد نمونه مورد مصاحبه بر اساس اصل اشباع در حجم نمونه در نظر گرفته شد (گلیسر و استراوس ، ۱۹۶۷؛ استراوس و کوربین ، ۱۹۹۸) بر طبق این اصل، زمانی که محقق به این نتیجه برسد که انجام مصاحبه‌های بیشتر، اطلاعات بیشتری در اختیار وی قرار گرفته و صرفاً تکرار اطلاعات قبلی است، گردآوری اطلاعات را متوقف می‌سازد (رضایی، ۱۳۹۹: ۱۸۵). نظرات افراد مصاحبه شونده در این تحقیق از مصاحبه ۱۵ به بعد به اشباع رسید و فرایند مصاحبه با نفر ۲۰ به پایان رسید. در جدول زیر مشخصات مصاحبه شونده‌گان قابل مشاهده است؛

^۲ Purposive Sampling

^۳ Snowball Sampling

^۴ saturation

^۵ Glaser & Strauss

^۶ Strauss & Corbin

جدول شماره ۱- مشخصات مصاحبه شوندهگان

ردیف	مصاحبه شوندهگان	تعداد	مدرک تحصیلی		
			کارشناسی	کارشناسی ارشد	دکتری
۱	معلمان ابتدایی	۵	۲	۳	-
۲	معلمان متوسط اول	۱۰	۴	۵	۱
۳	معلمان متوسط دوم	۵	۱	۲	۲
مجموع	معلمان مدارس	۲۰	۷	۱۰	۳

جمع آوری اطلاعات با روش مصاحبه نیمه ساختاریافته بود. به طوری که در مصاحبه از فرد پرسیده می شد؛ «با توجه به شیوع ویروس کرونا و جایگزین شدن آموزش مجازی به جای آموزش حضوری و استفاده از فضای مجازی در آموزش، فرصت‌ها و چالش‌های آن چیست؟». در ادامه چالش‌های مرتبط با شبکه‌ها، معلمان، خانواده‌ها و دانش آموزان و فرصت‌های آموزش مجازی مورد بررسی قرار می‌گرفت. مدت مصاحبه‌ها بین ۳۰ تا ۴۵ دقیقه متغیر بود. اعتمادپذیری یا مقبولیت یافته‌ها که اشاره به ارزشیابی اطلاعات با ملاکی خاص است (هومن، ۱۳۸۵)، از طریق درگیری طولانی مدت پژوهشگر با مصاحبه شوندهگان و تفسیر داده‌ها با نظر برخی از مدیران و معاونان و متخصصان تعلیم و تربیت انجام شد.

۵- مفاهیم و مبانی پژوهش

از قسمت‌های مهم هر پژوهش بازشناسی و تعریف مفاهیم و مشخص‌سازی مبانی اصلی پژوهش است که به نویسنده و خواننده در درک متقابل و سهولت نوشتن و خواندن کمک می‌کند. به همین خاطر در ادامه سعی شده است مهم‌ترین مبانی و مفاهیم پژوهش تعریف و مشخص گردد.

- فضای مجازی

فضای مجازی از جمله مفاهیم است که در دهه‌های اخیر وارد حوزه‌های علمی شده و به سرعت تمامی حوزه‌های یادشده را فراگرفته و تغییرات اجتماعی ناشی از آن در یک رقابت غیرقابل توصیف و خیره‌کننده سایر متغیرهای اجتماعی تأثیرگذار در تغییرات اجتماعی را درنور دیده است به طوری که تغییرات اجتماعی و علمی با سرعت فزاینده، پیش‌بینی آینده را با مشکل جدی مواجه کرده است. انتقال فیزیکی به فضای مجازی در دهه‌های اخیر در زمینه‌های متعدد اجتماعی صورت گرفته و به‌مرور زمان زندگی در فضای مجازی به واقعیتی انکارناپذیر تبدیل می‌شود که به‌ناچار تمامی نهادهای اجتماعی برای مواجهه با فضای جدید زندگی برنامه‌ریزی و اقدام می‌کنند (شیتیلز، ۱۳۸۸: ۲۲).

فضای مجازی فقط مجموعه‌ای از سخت افزار نیست، بلکه مجموعه‌ای از تعاریف نمادین است که شبکه‌ای از عقاید و باورها را در قالب داد و ستد بیت رد و بدل می‌کنند (دیوید بل، ۲۰۰۱). فضای مجازی در واقع نامی است که تعداد زیادی از کاربردهای امروز فناوری‌های جدید ارتباطی را دربر می‌گیرد. این نام نخستین بار بوسیله ویلیام گیبسون در رمان نورومانسر (۱۹۸۴) ابداع شد (هولمز، ۲۰۰۵). همان‌طور که کاترین هایلز (۱۹۹۶) نشان می‌دهد دیدگاه گیبسون خودبخود به وجود نیامده بود و دگرگونی‌های مبتنی بر فناوری انجام شده در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ نقش زیادی در ظهور این اصطلاح داشت (به نقل از ویتاگر، ۲۰۰۴).

– آموزش مجازی

یادگیری الکترونیکی، آموزش الکترونیکی و یا دانشگاه مجازی طی سال‌های اخیر به عنوان^۹ یکی از کاربردهای مهم فناوری اطلاعات و ارتباطات در جهان مطرح بوده است. این نوع آموزش که به عنوان آموزش غیرحضوری و یا مجازی نیز خوانده می‌شود، روشی نوین در ارائه آموزش با کمک فناوری‌های نوین و با تکیه بر ابزارهای فناوری اطلاعات است. در آموزش مجازی، آموزش‌های حضوری به طور کامل شبیه سازی شده و به صورت مجازی و الکترونیکی ارائه می‌گردند. این شیوه آموزشی به دو صورت همزمان و غیر همزمان امکان برگزاری دارد. در شیوه مجازی همزمان، تبادل اطلاعات میان استاد و دانشجو به صورت زنده و در لحظه صورت می‌گیرد. آموزش مجازی همزمان امکان بحث و پرسش و پاسخ در حین آموزش و یادگیری را فراهم می‌سازد. در نوع آموزش مجازی غیرهمزمان، مطالب آموزشی در قالب صوت و تصویر ضبط و جهت برخورداری در زمان دیگر در اختیار دانشجویان قرار می‌گیرد. این نوع آموزش نیز امکان سنجش و ارزیابی تحصیلی از طریق آزمون و تکالیف را فراهم می‌سازد (زند، ۱۳۹۹: ۳).

– کرونا

عفونت nCoV-2019، یک آلودگی توأم با علائم تنفسی به کرونا ویروس شناخته شده‌ی جدید بوده که تصور می‌شود به عنوان یک ویروس قابل انتقال بین انسان و حیوانات پدیدار شده و جهش یافته باشد یا در غیر این صورت، به گونه‌ای سازگاری پیدا کرده باشد که امکان بیماری‌زایی در میان انسان‌ها را فراهم کند. بیماری در چین پیدا شد و بعد از آن به سرعت در سراسر جهان گسترش پیدا نمود. هرچند قرنطینه‌ها تاکنون به محدود کردن انتقال بیماری در آنها کمک کرده‌اند (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۹).

کرونا ویروس (Corona viruses) خانواده بزرگی از ویروس‌ها و زیرمجموعه کروناویروس هستند که از ویروس سرماخوردگی معمولی تا عامل بیماری‌های شدیدتری چون؛ سارس، مرس و کووید ۱۹ را شامل می‌شود (vrc.sbmu.ac.ir). کرونا ویروس در دهه ی ۱۹۶۰م. کشف شد و مطالعه بر روی آن به طور مداوم تا اواسط ۱۹۸۰م. ادامه داشت. این ویروس به طور طبیعی در پستانداران و پرندگان شیوع پیدا می‌کند. با این حال تا کنون هفت نوع کرونا ویروس منتقل شده به انسان، کشف و شناخته شده است. آخرین نوع آن‌ها، کرونا ویروس سندرم حاد تنفسی SARS-CoV-2 در دسامبر ۲۰۱۹ در ووهان چین با همه گیری در انسان شیوع پیدا کرد و پس از مدت کوتاهی در سراسر جهان گسترش پیدا نمود (روزنامه عصر ایران). و سازمان بهداشت جهانی در ۳۰ ژانویه آن را به عنوان یک اپیدمی جهانی اعلام کرد (Zhou et al, 2020: 27۰).

۶- یافته های پژوهش

نتایج حاصل از مصاحبه‌ها و تجزیه-تحلیل داده‌ها نشان داد که مهمترین چالش‌ها و فرصت‌های آموزش مجازی (آموزش غیر حضوری از طریق استفاده از فضای مجازی و بسترهای فراهم شده مانند شبکه شاد و سایر شبکه‌های مجازی) در دوران کرونا در سطوح مختلف قابل شناسایی است و معلمان به عنوان یکی از گروه‌های هدف و اصلی در استفاده و سروکار داشتن با آموزش مجازی چالش‌ها و فرصت‌های پیش آمده با گسترش آموزش مجازی را در چهار سطح ابزارهای مورد استفاده، معلمان، خانواده‌ها و دانش آموزان می‌دانند که در ادامه نظرات آن‌ها در جداول مربوط طبقه بندی شده است.

^۷ e- learning^۸ e Education^۹ Virtual university

جدول شماره ۲- چالش ها و فرصت های ابزارها و منابع آموزش مجازی

ابزارهای آموزش مجازی	چالش ها	فرصت ها
ابزارها و منابع آموزش	یادگیری سطحی، نبود برنامه هماهنگ، سرعت پایین شاد، عدم احراز هویت برخی معلمان و دانش آموزان، عدم تعامل و حمایت سایر وزراتخانه ها از این شرایط، تغییر زمان های آموزش، سردرگمی در استفاده از نرم افزارها، عدم توانایی نرم افزار ملی و خدشه دار شدن غرور ملی، عدم توانایی تدریس دروس کارگاهی و آموزشی، سرعت پایین نت، نداشتن توانایی برقراری تعامل و ارتباط سازنده	استفاده از آموزش مجازی در کنار آموزش حضوری، نگاه مثبت به تکنولوژی، تولید و اشتراک گذاری محتوای مجازی

جدول شماره ۳- چالش ها و فرصت های معلمان در آموزش مجازی

معلمان	چالش ها	فرصت ها
معلمان و مدرسان	عدم برگزاری دوره آموزشی آموزش مجازی و آموزش کار با شاد و سایر پیام رسان ها برای استفاده، نداشتن حافظه کافی گوشی، زیاد شدن آموزش و شبانه روزی شدن آن، عدم کنترل دانش آموز، تخلیه نشدن انرژی آنان، نداشتن سواد مجازی و غافلگیر شدن معلمان، عدم اعتماد معلمان، به خطر افتادن حریم خصوصی معلمان، عدم آمادگی آموزش و پرورش برای آموزش مجازی، تقلب کردن بچه ها. عدم ارزشیابی دقیق و ناتوانی در کنترل آن، نبود زیرساخت مناسب و کمبود پهنای باند اینترنت. تضاد فرهنگی بخاطر تولید محتواها، یکطرفه بودن آموزش، محدودیت معلمان و درگیر شدن تمام زندگی آنان با آموزش و تهدید حریم خصوصی، عدم تناسب محتوا با آموزش مجازی، محتوای کتاب و آموزش ها برای آموزش حضوری تدارک دیده شده اند، نه مجازی، محدودیت دروس عملی و کارگاه، بازدهی کمتر، از بین رفتن زمان معلم، نادیده گرفته شدن این زمان ها، آسان تر جلوه دادن کار معلم	روشن شدن جایگاه معلم و مدرسه و اهمیت آنان، نظارت و خودارزیابی معلمان از خود، بازتاب نقش معلم در جامعه، افزایش سواد رسانه ای معلمان، آشنایی آنان با تولید محتوای مجازی و تدریس به صورت غیر حضوری،

جدول شماره ۴- چالش ها و فرصت های خانواده ها در آموزش مجازی

خانواده ها	چالش ها	فرصت ها
خانواده	نداشتن سواد رسانه ای، وضعیت نامناسب اقتصادی و نداشتن هزینه تهیه گوشی و اینترنت، درگیر کردن	کمک بچه ها در کارهای خانه، افزایش سواد و آموزش مجدد خانواده ها، یادگیری خانواده ها،

امکانات و تمام افراد در آموزش، افزایش نابرابری کاهش ترافیک، کاهش هزینه پوشاک و ایاب آموزشی، درگیر شدن خانواده‌ها در آموزش و پیدایی مشکلات روحی روانی بخاطر سختی شرایط، ایجاد بی تربیت.. میلی و بی اهمیت جلوه دادن آموزش‌ها، نهادینه نشدن آموزش مجازی برای خانواده‌ها، عدم پذیرش تجربه جدید آموزش مجازی برای خانواده‌ها، سواستفاده بچه‌ها از این دوران و سیر در سایر فضاهای مجازی، نبود محیط مناسب برای آموزش در خانواده، تنش والدین برای کمک به بچه‌ها در آموزش

جدول شماره ۵- چالش‌ها و فرصت‌های دانش آموزان در آموزش مجازی

فرصت‌ها	چالش‌ها	دانش آموزان
تکرار یادگیری و مشاهده محتوای آموزشی، کاهش بدآموزی رفتارهای پرخطر در کنش دانش آموزان با یکدیگر، کاهش بیماری‌های واگیر دار همانند آنفولانز، کمک به خانواده،	عدم ارتباط رو در رو، نداشتن سواد رسانه‌ای، نداشتن محیط مناسب برای ارسال صدا و فیلم، نداشتن سابقه و آموزش در زمینه آموزش مجازی، نداشتن امکانات و گوشی، نداشتن حافظه کافی گوشی، زیاد شدن آموزش و شبانه روزی شدن آن، اکتان نشدن بچه‌ها، دوری از دوستان و همکلاسی‌ها، آسیب دیدن پایه‌های ابتدایی بویژه پایه‌های اول و دوم، استفاده بیش از حد از فضای مجازی، دور زدن آموزش‌ها، به خطر افتادن سلامت جسمی و روحی، نابرابری در میان دانش آموزان، گرفته شدن تفکر و حل مسئله از دانش آموز بخاطر پاسخ‌دهی اطرافیان، سردرگمی، نبود برنامه منسجم، آسیب بچه‌های بدسرپرست، بخطر افتادن قدرت بینایی، درد گردن، ستون فقرات، وب گردی زیاد، بی مسئولیت شدن، تداخل آموزش چند فرزند در یک خانواده،	دانش آموزان

۷- جمع بندی و نتیجه گیری

آموزش حضوری و حضور برای تحصیل مهم‌ترین و پرکاربردترین شیوه آموزش و یادگیری از گذشته تا کنون بوده است، ولی در حال حاضر با شیوع بیماری کرونا و اهمیت سلامتی و رعایت فاصله اجتماعی برای پیشگیری از گسترش ویروس کووید ۱۹، نهادها و موسسات آموزشی مجبور شدند تا از آموزش به صورت مجازی (غیرحضوری) برای ادامه تعلیم و تربیت استفاده کنند. معلمان به عنوان یکی از ارکان اصلی نام تعلیم و تربیت و به عنوان کسانی که در زمان کرونا مجبور به استفاده بیشتر از فضای مجازی و بهره از آن در راستای دنبال نمودن آموزش و تحصیل دانش آموزان هستند. بنابراین آن‌ها به عنوان گروه هدف مورد نظر بوده و از دید آنان می‌توان به مهمترین چالش‌ها و فرصت‌های پیش آمده با مطرح شدن آموزش مجازی به صورت گسترده، دست پیدا نمود. لذا پژوهش حاضر به منظور دستیابی و شناخت مهم ترین آسیب‌ها و چالش‌ها و فرصت‌های آموزش مجازی در دوران کرونا از نگاه معلمان انجام شد. برای نیل به اهداف پژوهش از روش تحقیق کیفی و از فن مصاحبه استفاده شد. داده‌های بدست آمده به شیوهی تحلیل طبقه بندی و جمع بندی گردید. در کل ۲۰ مصاحبه در پژوهش مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت و داده‌های حاصله از طریق تأیید پذیری و اعتماد پذیری روایی و پایایی آن‌ها مورد تأیید قرار گرفت.

نتایج حاصل از طبقه بندی و تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد که چالش‌ها و فرصت‌های آموزش مجازی از دیدگان معلمان در ۴ سطح کلی، ابزارهای مورد استفاده، معلمان، خانواده‌ها و دانش آموزان قابل بررسی می‌باشد. در سطح ابزارهای مورد استفاده تأکید همه بر ناکارآمدی و ناتوانی شبکه ملی شاد برای آموزش بوده است. همچنین که بواسطه‌ی شبکه‌های مورد استفاده قدرت برقراری ارتباط سازنده ممکن نیست و یادگیری سطحی بوده و سرعت اینترنت نیز به این امر دامن می‌زند. با این وجود فرصتی که در این رابطه بوجود آمده است، تغییر نگرش به تکنولوژی و فناوری‌های مجازی و اشتراک گذاری مطالب بوده است.

در رابطه با معلمان مهمترین چالش‌های مطرح شده را می‌توان در اموری همچون؛ نداشتن امکانات لازم، نداشتن سواد رسانه‌ای کافی، عدم برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی، به خطر افتادن حریم خصوصی آنان، ناتوانی در کنترل دانش آموزان و پیشگیری از تقلب و ... خلاصه نمود. با این وجود فرصت به دست آمده برای معلمان بواسطه آموزش مجازی را روشن شدن جایگاه آنان در جامعه، افزایش آگاهی و آشنایی آن‌ها با سواد رسانه‌ای و مجازی، کسب توانایی بیشتر در تولید محتوا دانست. آموزش مجازی برای دانش آموزان نیز چالش‌های خاص خود را داشت که مهمترین آن‌ها؛ وضعیت اقتصادی، نداشتن سواد رسانه‌ای، مشکلات روحی و روانی، مناسب نبودن محیط خانه برای یادگیری، دور بودن از همکلاسی‌ها و همسالان، اکتان نشدن، استفاده بیش از حد از فضای مجای و ... بوده است که این امر فرصت‌هایی همچون؛ تکرار مشاهده و یادگیری، کاهش بدرفتاری‌ها، کنترل و کاهش بیماری‌های واگیردار همچون آنفولانزا و کمک به خانواده به همراه داشته است. خانواده‌ها نیز از چالش‌ها و فرصت‌های آموزش مجازی به دور نبوده و مهمترین چالش‌های آنان از نگاه معلمان؛ نداشتن هزینه و امکانات لازم برای آموزش فرزندان، درگیری ذهنی و روحی با مسائل آموزش مجازی، سوءاستفاده بچه‌ها از آموزش مجازی و سیر کردن در سایر فضاهای مجازی و ... بوده است که فرصت لازم برای یادگیری بیشتر خانواده‌ها، کاهش ترافیک، کاهش هزینه‌های پوشاک و سرویس مدارس و ... را به همراه داشته است.

با چنین شناختی از چالش‌ها و فرصت‌های آموزش مجازی و ملاحظات آن‌ها، باید به این نکته توجه داشت که امروزه ضرورت استفاده از شبکه‌های مجازی برای عرصه‌های مختلف حیات اجتماعی انسان لازم بوده و برآن سایه افکنده است، در این میان خانواده‌ها و دانش‌آموزان و دانشجویان بیش از پیش احساس می‌گردد. چرا که با فراگیری بیماری‌های متعدد و گسترش تکنولوژی‌های مجازی و سایه افکنی آن‌ها بر زندگی بشر، استفاده از آن‌ها به یک واقعیت و امر گریزناپذیر تبدیل شده است و دوری از آسیب‌های آنان کار چندان ساده‌ای نیست. ولی می‌توان با اتخاذ رویکردهای مختلف از جمله بالابردن آگاهی و ارتقای فرهنگ و سواد رسانه‌ای تا حدی در این مسیر موفق عمل نمود. بنابراین بررسی رویکرد فرهنگی در رابطه با سواد رسانه‌ای برای همگان و از جمله گروه‌های مرجع و هدف در این زمینه می‌تواند یاریگر و مؤثر باشد.

لذا در رابطه با هر کدام از گروه‌های نامبرده و چالش‌های شناسایی شده، پیشنهادات و راهکارهای زیر ارائه می‌گردد؛ برای ارتقا و برطرف سازی چالش‌های مرتبط با ابزارهای مورد استفاده پیشنهاد می‌شود تا عیوب شبکه شاد برطرف شده و همچنین سواد رسانه‌ای تمام گروه‌ها و فرهنگ استفاده از ابزارهای آموزش ارتقا یابد.

چالش‌های معلمان نیز با برگزاری دوره‌های آموزشی مفید مناسب و همچنین ارتقای سواد و آگاهی آنان و توجه بیشتر از طرف وزارت قابل ارتقا می‌باشند.

برای دانش آموزان نیز تأمین ابزار مناسب، ارتقای سواد رسانه‌ای آن‌ها بسیار مفید و کارساز بوده و لازم است تا آنان برای حفظ سلامتی خود آمادگی بیشتری داشته باشند.

همچنین خانواده‌ها می‌توانند با کمک به همدیگر و یاری رساندن به معلمان و دانش آموزان و همچنین افزایش سواد خود در زمینه سواد رسانه‌ای با آمادگی لازم با این مسائل برخورد کرده و در نهایت با طراحی یک الگوی متناسب با فرهنگ ایرانی در سطوح مختلف فردی، خانوادگی، اجتماعی با در نظر گرفتن شرایط و وضع موجود برای ارتقای سواد رسانه‌ای و فرهنگ استفاده از فضای مجازی و رسانه‌ها و ترویج و آموزش آن بواسطه تبلیغات، رسانه‌ها و همکاری ارگان‌ها و موسسات مختلف گام‌های مؤثری برای مدیریت و کنترل چالش‌ها برداشت.

۸- تشکر و قدردانی

از کلیه همکاران و معلمان گرامی که در انجام این پژوهش همکاری داشتند و محققان را یاری رساندند، کمال تشکر و سپاسگزاری را داریم.

منابع و مراجع

۱. حبیبی، محمدباقر (۱۳۹۲)، «عملیات روانی و رسانه»، فصلنامه رسانه و خانواده، شماره ۷، قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما.
۲. حسینی، سیدعلی اکبر (۱۳۷۳)، مباحثی چند پیرامون مبانی تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، نشر فرهنگ اسلامی، ج پنجم.
۳. رضایی، علی محمد (۱۳۹۹)، «ارزشیابی از آموخته های دانشجویان در دوران کرونا: چالش ها و راهکارها»، فصلنامه روانشناسی تربیتی، دوره ۱۶، شماره ۵۵، صص ۲۱۴-۱۷۹.
۴. زندی، مجید (۱۳۹۹)، «تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدهای آموزش و پژوهش مجازی در رشته های مهندسی در شرایط همه گیری ویروس کرونا (کووید ۱۹) در کشور»، معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه شهید بهشتی، گزارش خوشه های علمی مبارزه با ویروس کرونا.
۵. سلیمی، سمانه، فردین، محمدعلی (۱۳۹۹)، «نقش کرونا ویروس در آموزش مجازی، با تأکیدی بر فرصت ها و چالش ها»، نشریه علوم تربیتی و روانشناسی، پژوهش در یادگیری آموزشی و مجازی، دوره ۸، شماره ۲، صص ۶۴-۵۱.
۶. سمیعانی، محمد؛ حاجی محمدجواد خشکه، حمیدرضا (۱۳۹۴)، «تبیین فرصت ها، چالش ها و کارکردهای فضای مجازی در ساحت تربیت سیاسی و اجتماعی»، نشریه بصیرت و تربیت اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۳۵، صص ۱۴۵-۱۲۳.
۷. شیتیلز، میشل (۱۳۸۸)، جرائم رایانه ای، مترجم: حسین تراب زاده، تهران: انتشارات کارآگاه.
۸. فرخ مهر، حسین (۱۳۸۸)، مهارت های اثر بخش، چاپ اول، تهران: انتشارات عابد.
۹. قنبری، سیروس، سلطان زاده وحید (۱۳۹۵)، نقش واسطه ای هوش هیجانی در ارتباط بین خودکارآمدی پژوهشی و انگیزه پیشرفت (مورد مطالعه، دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه بوعلی همدان) فصلنامه مطالعات اندازه گیری و ارزشیابی آموزشی، دوره ۱۴، ش ۶، صص ۶۷-۴۱.
۱۰. موحد محمدی، حمید (۱۳۸۲)، آموزش کشاورزی، تهران: انتشارات موسسه توسعه روستایی ایران.
۱۱. موسوی، سیده مریم؛ فائزه، جعفری (۱۳۹۹)، «آموزش مجازی در دوران کرونا، فرصت ها و چالش ها»، مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در فرآیندهای تعلیم و تربیت، شهرستان میناب، مدیریت آموزش و پرورش.
۱۲. مولایی، قولنجی، یعقوب (۱۳۹۹)، «بررسی چالش ها و مشکلات تدریس فضای مجازی در ایام شیوع ویروس کرونا از دیدگاه معلمان»، مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در فرآیندهای تعلیم و تربیت، شهرستان میناب، مدیریت آموزش و پرورش.
۱۳. هومن، حیدرعلی (۱۳۸۵)، راهنمای علمی پژوهش کیفی، تهران: نشر سمت.
۱۴. یعقوبی، ابوالقاسم و بختیاری، مریم (۱۳۹۵)، «تأثیر آموزش تاب آوری بر فرسودگی تحصیلی دانش آموزان دختر»، فصلنامه علمی پژوهشی، پژوهش در یادگیری آموزشی و مجازی، سال ۴، شماره ۱۳، صص ۵۶-۴۵.

Reference

- ۱) David. B (2001), An introduction to cyber cultures, USA, Routledge.
- ۲) Glaser, B. & Strauss, A. (1967). The discovery of grounded theory, Aldine Publishing Company. Chicago.
- ۳) Holmes David (2005), Communication theory , media ,. technology and society , London , Thousands oaks , Sage publications
- ۴) Strauss, A. & Corbin, J. (1998). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory, 2nd Edition, Sage. Thousand Oaks, and CA.
- ۵) Whittaker, Jason (2004), The cyberspace handbook, London and New York Routledge
- ۶) WHO. Novel Coronavirus (2019-nCoV): Situation Report--13: WHO website; 2020 [cited 2020 February 3]. Available from: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200202-sitrep-13-ncov-v3.pdf>.
- ۷) Zhou P, Yang XL, Wang XG, Hu B, Zhang L, Zhang W, et al. A pneumonia outbreak associated with a new coronavirus of probable bat origin. Nature 2020;579(7798):270-273.
- ۸)

